

УДК 327 (438):327.51 (4-261.24-262.5)

ІДЕЯ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО СОЮЗУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПОЛЬЩІ

Мандзюк О.Р.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Досліджено теоретичні питання формування концепції Балто-Чорноморського союзу, а також обґрунтовано її актуальність у сучасних умовах. Значну увагу приділено історичному екскурсу та передумовам виникнення ідеї «Міжмор'я» як перспективі майбутнього регіонального утворення. У статті викладено історичні факти та події, які помітно вплинули на подальший розвиток ідеї Балто-Чорноморського співробітництва. З'ясовано, що сучасна геополітична ситуація вимагає більш тісного безпекового, політичного та економічного співробітництва не лише у рамках НАТО чи ЄС, а і розширення меж шляхом створення нових регіональних утворень, наприклад Балто-Чорноморського союзу.

Ключові слова: геополітика, Центральна-Східна Європа, Республіка Польща, Балто-Чорноморський союз, концепція «Міжмор'я».

Постановка проблеми. У світлі нещодавніх подій, а саме: української кризи, постійного страху прибалтійських країн перед Росією і швидкого вступу Чорногорії в НАТО, ідея Інтермаріума готова ще раз стати геополітичним імперативом і платформою для нової архітектури безпеки. У силу геополітичних причин Польща є одним із ініціаторів формування нового державно-політичного європейського простору на регіональному та субрегіональному рівнях, який формується внаслідок нео-імперської політики Росії. Розбудова Балто-Чорноморської осі та формування нового формату для співпраці країн регіону стає в сучасних умовах одним із геополітичних пріоритетів не лише для Республіки Польща, а й для її близьких сусідів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема Балто-Чорноморського співробітництва привертає значну увагу як політиків, так і науковців з огляду на її актуальність. Ґрунтовні дослідження цього питання можна знайти серед вітчизняних вчених, а саме у працях О. Надтоки [4], В. Іщука [2], Є. Магди [3], в яких аналізується розвиток інтеграційних процесів та ідей міжрегіонального об'єднання на теренах Балто-Чорноморського простору. Балто-Чорноморський регіон у геополітичному вимірі досліджує П. Панасюк [5]. Деякі аспекти ролі Польщі в налагодженні Балто-Чорноморського співробітництва спробував дослідити М. Генік [1]. Як зазначає дослідник, концепція інтеграції Балто-Чорноморського регіону стала популярною в середовищі польської опозиції і розглядалася як інструмент боротьби за незалежність та гарантування безпеки. Особливої уваги заслуговує і науковий доповідь російського політолога О. Неменського [6], зокрема праця «Простори та ідеології Східної політики Польщі». З-поміж зарубіжних дослідників варто виділити напрацювання польських вчених Корната М., Хакера Х., Новака А. та Конарського М., що зробили вагомий внесок у вивчення ідеї «Міжмор'я», виокремивши основні концепції та проблеми їх реалізації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що рівень дослідження цієї проблеми в українській політичній думці є достатньо високим, однак, не охоплює повною мірою розгляд Балто-Чорноморського союзу в період глобалізації та нових геополітичних реалій, які вказують на те, що об'єднання країн Центральної та Східної Європи з метою створення

спільного простору безпеки, може бути єдиним правильним кроком. Особливий акцент у дослідженні поставлено на концептуальному аналізі геополітичної думки та її сприйнятті у польському науковому середовищі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є всебічний аналіз процесу трансформації ідей Балто-Чорноморського союзу у польських політичних колах.

Виклад основного матеріалу. Геополітична концепція «Міжмор'я», менш відома як «Третя Європа», з'явилася у польській зовнішній політиці ще в 30-тих роках минулого століття. Коріння концепції сягають епохи формування польської держави після завершення I Світової війни. Однак, подібні ідеї з'являлися в інтелектуальних середовищах і за межами Центральної Європи, наприклад, у французькому проекті А. Тардьє (1932), в Східному пакті (1934-1935), чи в редакціях Придунайського Пакту (1932-1936). Тогочасна міжвоєнна Польща була найбільшою країною в Центрально-Східній Європі а, отже, польські політики відводили їй роль природного лідера в регіоні.

Польські автори знайшли коріння концепції «Міжмор'я» ще в політиці польських монархів та державних мужів за часів Середньовіччя. Найбільш визначною вважається розробка так званої Ягеллонської концепції, яка призвела до об'єднання чотирьох країн: Польщі, Угорщини, Чехії та Литви під владою однієї династії в 15-м столітті. Свою назву ця ідея отримала від польської королівської династії Ягеллонів, що зійшла на престол в 1386 році і вперше застосувала на практиці механізм створення федеративної держави, що об'єднала Польське королівство і Велике князівство Литовське. Інтерес до Ягеллонської ідеї виник у польських істориків в 1920-х і 1930-х роках у зв'язку з актуальною на той момент проблемою дипломатичних взаємин з Литвою і питанням приналежності Вільнюса. Практичним втіленням Ягеллонської ідеї вважається політика прометеїзма. Доповнюючи Ягеллонську концепцію, вона ставила перед собою мету розчленування Росії шляхом підтримки національних рухів меншин на її території. Натомість Польща повинна була принести «звільнення» для цих народів та об'єднати їх в федерацію під своїм головуванням [6].

У середині 19-го століття польський граф Чарторийський представив план Федерального союзу країн Центральної Європи, спрямованого проти Росії.

Реалізація цього плану, на його думку, сприятиме появі польської держави в якості регіонального лідера [7, с. 11-33].

Витоки концепції «Міжмор'я» у сучасному її розумінні можна прослідкувати відразу після Першої світової війни. Польський генерал і політик Ю. Пілсудський (1867-1935), намагаючись зміцнити незалежність новоствореної польської держави, запропонував створення конфедерації, що б відтворювала багатонаціональну і багатокультурну традицію колишньої Речі Посполитої. Пілсудський вважав, що її відновлення дозволить державам Центральної Європи уникнути домінування в своєму регіоні Німеччини або ж Росії [7]. Однак, ідею втілити не вдалося: СРСР і всі західні держави, за винятком Франції, її відкинули. Ця конфедерація мала простягатися від Чорного й Адріатичного морів до Балтійського, що підкреслювалося в її назві. Втім, тимчасова поява незалежної України (1918-1922) та вкрай напружені польсько-литовські відносини не допустили створення такого роду союзу [2].

В кінці 30-х і початку 40-х років ідея союзу земель, що лежать між Балтійським, Чорним, Егейським і Адріатичним морями була відроджена урядом Польщі у вигнанні під керівництвом генерала Владислава Сікорського. До розробки проекту БЧС тою чи іншою мірою був причетний польський міністр закордонних справ Юзеф Бек. Побудувавши свою політику на прагматичному розрахунку геополітичних змін в Європі протягом 30-х років, коли два антагоністичні блоки розпочали своє формування: фашистський блок на чолі з Німеччиною та блок західних держав, на чолі з Великобританією і Францією, він вважав за необхідне створення третьої групи держав Центральної Європи, що могли б стати «третьою Європою». На його думку, єдино вірним шляхом для Польщі уникнути загрози є баланс між двома сусідніми сильними державами: Росією та Німеччиною. На додачу, план передбачав розвиток співпраці з Сполученим Королівством, тісні зв'язки з Туреччиною та Японією, а особливо – тісне партнерство з меншими країнами Центральної Європи [10].

Велике значення для розвитку ідеї союзу Балтійсько-Чорноморського морів мала робота польського вченого Єжи Небжицького «Геополітика: стратегія та кордони» (1945), у якій він довів тезу про визначну роль територій поблизу Балтійського і Чорного морів на «карті Європи». Зокрема, вчений стверджував, що простір між Балтійським та Чорним морем стримує експансію держав Західної Європи на схід і навпаки.

Після 1945 року, реалізація концепції «Міжмор'я» стає неможливою через біполярність міжнародних відносин та радянський контроль над цими територіями. Ідея цієї концепції підтримується лише в польських емігрантських колах у Парижі, де в 1948 році прийнято «Конвенцію щодо країн Міжмор'я», що задекларувала союз шістнадцяти держав Центральної і Східної Європи [9].

У 1960-х роках політик і публіцист Єжи Гедройц та політолог Юліуш Мерошевський адаптували концепцію «Міжмор'я» до геополітичної реальності післявоєнного світу в своїй доктрині «ULB (Україна – Литва – Білорусія), викладеної на сторінках емігрантського польського журналу «Культура» в 1974 році. В їхній концепції центральне місце надавалося незалежним де-юре Україні, Литві та Білорусі, як суміж-

ним утворенням під контролем зовнішніх сил, а Польщі діставалася роль регіонального лідера. Ця концепція дістала назву лінії Гедройца-Мерошевського і стала основою сучасної східноєвропейської дипломатії Польщі [11, с. 15].

На початку 1990-х рр. одним із ініціаторів відродження Європейської конфедерації у вигляді Балто-Чорноморського союзу був колишній президент Польщі Лех Валенса та його ідея «НАТО-біс» [12]. Через те, що повноправне членство в НАТО відкладалося на невизначений період, Л. Валенса висунув ініціативу, що передбачала участь країн Східної Європи в союзі Чорноморсько-Балтійської осі. У 1992 році під час свого офіційного візиту до Німеччини польський політик оприлюднив ідею створення групи НАТО-біс на перехідний період, до якої увійшли б колишні країни-члени РЕВ та Організації Варшавського договору. На такій хвилі ентузіазму у березні 1993 року в Польщі вийшла книга Томаша Шчапаньського «Міжмор'я», де було описано потенційно можливі варіанти формування Балто-Чорноморського союзу та надано прогноз про майбутні відносини регіону з Західною Європою, Скандинавією та Російською Федерацією. Однак, ця концепція зазнала нищівної критики як всередині Польщі, так і в країнах регіону, оскільки, фактично, вела до закріплення поділу Європи та відсувала на невизначений час їх повномасштабне членство у євроатлантичних структурах [3].

Заснування Ради держав Балтійського моря (РДБМ) у березні 1992 року в Копенгагені та створення під час саміту у Стамбулі в червні 1992 року Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС) дало поштовх до якісно нового етапу розвитку ідеї співпраці в рамках Балто-Чорноморського співробітництва, адже паралельний розвиток цих регіональних утворень сприяв взаємній зацікавленості та інтенсифікації зв'язків між державами-членами. На сучасному етапі ця ідея офіційно вперше прозвучала під час саміту країн регіону у вересні 1997 р. у Вільнюсі. Згодом, на Конгресі країн «Міжмор'я» затверджено проект Статуту Балто-Чорноморської Асамблеї, що являє собою громадську організацію з міжнародним статусом, створену для підтримки стабільності, безпеки та налагодження багатосторонньої співпраці.

Одночасно із самітом у Ялті 1999 року, главами держав та урядів Балто-Чорноморського регіону було проведено конференцію під гаслом «Балто-Чорноморське співробітництво: до інтегрованої Європи без розділювальних ліній», на якій країни-учасники задекларували спільне бажання формувати безпечний та стабільний простір у регіоні, налагоджувати двосторонню співпрацю через спільні проекти у політичній, економічній, екологічній та енергетичній сферах, а також взаємно співпрацювати для зміцнення потенціалу участі країн на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції. Налагодження співробітництва між Радою держав Балтійського моря та Організацією Чорноморського економічного співробітництва однозначно сприяло створенню реальних передумов для реалізації ідеї «Міжмор'я» [4].

Прихильником концепції об'єднання Балто-Чорноморського регіону був також і президент Польщі Лех Качинський. Саме він пропонував провести конференцію по «Міжмор'ю», користуючись новими можливостями – змінами в Укра-

їні, пов'язаними з першим Майданом. Однак планам не вдалося реалізуватися через його раптово загибель в авіакатастрофі під Смоленськом. Втім, незважаючи на це, в листопаді 2010 року в сусідньому Вільнюсі (Литва) все ж пройшла міжнародна наукова конференція «Новий регіон Європи: парадигми регіонального розвитку в Балтійсько-Чорноморському регіоні». На конференції представники академічних кіл, політики, журналісти, експерти-аналітики з Литви, Білорусі, Росії, Молдови, України, Угорщини та інших країн ЄС обговорювали питання існування загального регіонального простору – Балто-Чорноморського Міжмор'я.

Зміна керівництва у Польщі у 2015 році дала новий імпульс ідеї «Міжмор'я». Новообраний Президент Польщі Анджей Дуда висловився за відродження даного проекту конфедерації. Напередодні інавгурації 6 серпня 2015 р. А. Дуда висловився за створення Балто-Чорноморського альянсу держав у складі Польщі, України, Білорусі, Латвії, Литви, Естонії, Молдови, Угорщини, Румунії, Болгарії, Словаччини, Чехії та шести країн колишньої Югославії. Окрім того, він зазначив, що ключова роль у цьому проекті відводитиметься Україні. Очевидно, що основою для формування будь-яких геополітичних утворень на Балто-Чорноморській осі має стати ідея спільного простору безпеки. Уже сьогодні Україна й Польща мають спільні проекти у безпековій сфері: виробництво боєприпасів, інженерної техніки та технологій захисних споруд, удосконалення медичного забезпечення. Однак, щоб проект Балтійсько-Чорноморської конфедерації був повноцінним і життєздатним одного безпекового аспекту замало. Надзвичайно важливою є також економічна складова його реалізації. Прибалтійські й причорноморські країни вже сьогодні співпрацюють у різних сферах економіки на двосторонньому рівні, проте у разі їх входження в БЧК вони отримують можливість здійснювати і багатосторонні великомасштабні

економічні проекти, особливо беручи до уваги унікальне геостратегічне положення регіону на перехресті важливих торгівельних шляхів, наявність портів та налагодженої системи наземних і водних шляхів сполучення. Все це в комплексі розкриває високий потенціал проекту «Міжмор'я» та його привабливість для держав регіону.

Висновки. Проект «Міжмор'я» можна розглядати як амбітний та сміливий. Впродовж довгого періоду часу реалізація цієї геополітичної ідеї піддавалася критиці та зазнавала краху, втім досі це питання залишається відкритим. Деякі автори підкреслюють той факт, що Польща не в змозі впливати на менші країни через обмежений потенціал впливу в цьому регіоні. Зважаючи на історію взаємин між Польщею та її сусідами, часто недовіра до польських ініціатив відбувалася через призму образу експансіоністської держави. Це було пов'язано насамперед з анексією Вільнюса в 1922 році, з подіями у Литві та у Чехословаччині в 1938 році. Навіть відомий фахівець Х. Сетон-Вотсон описав проект «Міжмор'я» як прояв польського імперіалізму». Однак, сучасна реальність є відмінною. Подібні блоки набувають у сучасному світі усе більшого значення. Ми бачимо це на прикладі Франції, яка буде Середземноморський союз (країни Південної Європи і Північної Африки), або Скандинавського союзу Данії, Фінляндії, Швеції, Норвегії та Ісландії.

Агресивні дії Росії на території України є поштовхом для консолідації сил в регіоні. Тому варто замислитися над створенням сильного регіонального союзу, що сприятиме посиленню стабільності та безпеки в регіоні. Більше того, незважаючи на диференціацію держав регіону щодо членства в організаціях, такого роду регіональний союз у жодному випадку не суперечив би членству окремих країн в інших об'єднаннях, а навпаки – створив би надійну платформу для інтенсивного діалогу між ЄС, НАТО та країнами, які не входять у ці утворення.

Список літератури:

1. Геник М. Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону в політичних концепціях польської антигегемонічної опозиції // Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10-11 травня 2007 року). – Львів, 2008. – С. 268-275.
2. Іщук В. Балто-Чорноморський Союз може стати надійним щитом європейської і євроатлантичної цивілізації // Геополітична думка України. Архів публікацій [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://geopolityka-90-ch.blogspot.com/>
3. Магда Є. Концептуальні засади розширення НАТО: сучасний вимір // Сучасні міжнародні відносини. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/minzv/11.pdf>
4. Надтока О. Балто-Чорноморський союз: історична ретроспектива і політична перспектива // Наукові записки НаУКМА. Серія: Гуманітарні науки. – Т. 22. Частина 1. – Київ: Видавництво «КМакадемія», 2003. – С. 148-157.
5. Панасюк П. Балто-Черноморський регион: геополитический шанс // Економічний часопис – XXI. – 2006. – № 3-4. – С. 11-17.
6. Неменский О. Пространства и идеологии восточной политики Польши [Електронний ресурс] / О. Неменский // Европа старая и новая. – 2007. – № 8. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/prostranstva_i_ideologii_vostochnoi_politiki_polshi_2007-8-13-16-8.htm
7. Hacker H. Středoevropské plány jako pokusy o evropské mírové uspořádání. Střední Evropa, 1996/56, p. 11-33.
8. Nowak A. Geopolityczne koncepcje Józefa Piłsudskiego [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.omp.org.pl/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=726>
9. Konarski M. Czy warto wracać do «międzymorza». [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.psz.pl/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1291
10. Kornat M. Realna koncepcja czy wizja ex post? Polska idea «Trzeciej Europy» (1937-1938). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://politologia.wsb-nlu.edu.pl>
11. Mieroszewski J. Rosyjski 'kompleks polski' i obszar ULB / J. Mieroszewski // Gazeta Wyborcza. – № 284 (04/12/2004). – S. 14-17.
12. The Baltic states: security and defence after independence / Peter Van Ham. 1995. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://politologia.wsb-nlu.edu.pl>
13. Електронний ресурс: <http://edvardas.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2009/10/baltic-states-security-1995>.

[pdf](#)**Мандзюк Е.Р.**

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ИДЕЯ БАЛТО-ЧЕРНОМОРСКОГО СОЮЗА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ ПОЛЬШИ

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы формирования концепции Балто-Черноморского союза, а также обоснованно ее актуальность в современных условиях. Значительное внимание уделено историческому экскурсу и предпосылкам возникновения идеи «Междуморья» как перспективе будущего регионального образования. В статье изложены факты и события, которые заметно повлияли на дальнейшее развитие идеи Балто-Черноморского сотрудничества. Выяснено, что современная геополитическая ситуация требует более тесного безопасного, политического и экономического сотрудничества не только в рамках НАТО или ЕС, а и расширение границ путем создания новых региональных образований, например Балто-Черноморского союза.

Ключевые слова: геополитика, Центрально-Восточная Европа, Республика Польша, Балто-Черноморский союз, концепция «Междуморья».

Mandzyuk O.R.

Ivan Franko National University of Lviv

BALTIC-BLACK SEA UNION IDEA THROUGH FOREIGN POLITICAL CONCEPTS OF POLAND

Summary

The article examines the theoretical concept of the formation of the Baltic-Black Sea Union and proves its relevance in the modern world. Special attention is paid to the historical overview and background of the idea of «Intermarium» as the prospective of future regional formation. The article presents the historical facts and events that significantly influenced the further development of the idea of Baltic-Black Sea cooperation. It was found that the current geopolitical situation requires closer security, political and economic cooperation not only within NATO or EU but also expanding the boundaries by creating new regional entities, such as the Baltic-Black Sea Union.

Keywords: geopolitics, Central and Eastern Europe, Poland, the Baltic-Black Sea Union, the concept of «Intermarium».